

*А. О. Бараненко,
студентка факультету
іноземних мов
Н. О. Захарова,
кандидат філологічних наук,
старший викладач
Криворізький державний
педагогічний університет*

ФРАНЦУЗЬКІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ІЗ ЗООНІМНИМ КОМПОНЕНТОМ: СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Бараненко А. О., Захарова Н. О. Французькі фразеологізми із зоонімним компонентом: структурно-семантичний аналіз.

Статтю присвячено аналізу фразеологізмів із компонентом-зоонімом у французькій мові. У роботі розглянуто структурні варіанти даних фразеологічних одиниць, окреслено групи зоонімів, представлених у фразеологізмах, схарактеризовано найбільш продуктивні зооніми і семантичне значення, яке вони передають.

Ключові слова: фразеологізм, зоонім, структура, семантика, семантичне значення.

Бараненко А. А., Захарова Н. А. Французские фразеологизмы с зоонимным компонентом: структурно-семантический анализ.

Статья посвящена анализу фразеологизмов с компонентом-зоонимом во французском языке. В работе рассмотрены структурные варианты исследуемых фразеологизмов, определены группы зоонимов, представленных в фразеологизмах, охарактеризованы наиболее продуктивные зоонимы и семантическое значение, которое они передают.

Ключевые слова: фразеологизм, зооним, структура, семантика, семантическое значение.

Baranenko A. O., Zakharova N. O. French phraseological units with a zoonym component: structural and semantic analysis.

The article is devoted to the analysis of phraseological units with a zoonym component in the French language. The paper discusses the structural variants of the studied phraseological units, identifies groups of zoonyms represented in phraseological units, describes the most productive zoonyms and the semantic meaning that they express.

Key words: phraseological unit, zoonym, structure, semantics, semantic meaning.

Постановка проблеми. Фразеологізми — невід’ємна складова лексичної системи будь-якої мови, оскільки вони відображають індивідуальний характер образного мислення нації, її самобутність і певні культурно-історичні особливості. Незважаючи на довгу історію існування фразеологічних одиниць, предметом наукових розвідок вони стали лише у 20 столітті. Становлення фразеології як науки пов’язують із іменем видатного швейцарського мовознавця Ш. Баллі, який вперше науково обґрунтував необхідність спеціального і системного вивчення стійких словосполучень у мові й запропонував власне термін «фразеологія» (*phraséologie*).

Одним із поширених компонентів структури фразеологізмів є зооніми, тобто назви істот тваринного світу, який завжди відігравав важливу роль у житті людини. Спостереження за життям і поведінкою тварин, птахів, комах сприяло формуванню в людській свідомості певних метафоричних образів, що почали вживатись на позначення рис характеру й зовнішності людини, манери її поведінки, способу життя, діяльності. Таким чином, зооніми стали продуктивним джерелом творення фразеологічних одиниць. Асоціації, що виникають у зв’язку з тим чи іншим зоонімним образом, як і фразеологічна система загалом мають національний характер, чим обумовлюється інтерес дослідників до даної теми.

Предметом нашої роботи було обрано фразеологізми французької мови, у структурі яких наявний зоонімний компонент. Матеріалом дослідження слугували 200 фразеологічних одиниць із зоонімним компонентом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розробку теоретичних і практичних питань фразеології внесли такі лінгвісти, як Ш. Баллі, В. В. Виноградов, О. В. Кунін, Н. М. Амосова. Окремо варто відзначити А. Г. Назаряна, чії роботи присвячено питанням саме французької фразеології. Розвідки зазначених учених послугували основою для подальших досліджень у цій області лінгвістики такими науковцями, як: Т. О. Алексахіна, О. О. Юзьвяк, Н. Ф. Алефіренко, О. В. Семенова, І. І. Кравцова, Н. М. Семененко, Ю. М. Куліченко, Є. М. Королевська. Основну увагу вони зосереджують на проблемі відсутності єдиного поняттєвого апарату, класифікації фразеологізмів, загальних питаннях їх семантичного значення. Актуальність нашої роботи полягає в аналізі структурно-семантичних особливостей саме французьких фразеологізмів з компонентом зоонімом, дослідження яких залишається поза увагою дослідників.

Мета даної розвідки — аналіз особливостей фразеологізмів французької мови з зоонімним компонентом у структурно-семантичному аспекті.

Виклад основного матеріалу. Фразеологічна система представлена досить різнорідними з точки зору структури, семантики, стійкості зв'язків компонентів, стилістичних особливостей, образності тощо одиницями, що обумовлює відсутність однозначної інтерпретації поняття «фразеологізм». Так, у науковій літературі дослідники часто використовують терміни: фразеологізм, фразеологічна одиниця, фразеологічний зворот, фразема, ідіома, ідіоматизм, стійке сполучення слів [1, 10], причому інколи інтерпретують їх дещо по-різному.

Н. М. Амосова називає фразеологічними одиницями «стійкі» словесні комплекси, які проставляються «вільним» синтаксичним словосполученням як готові мовні утворення, що не створюються, а лише відтворюються в процесі мовлення [3, с. 4]. Іншими словами, фразеологізми існують в системі мови в готовому вигляді.

В. В. Виноградов, який детально вивчав лексикологію в цілому та фразеологію зокрема, характеризує фразеологічну одиницю як абсолютно неподільну та нерозкладну, значення якої цілком незалежне від лексичних значень її компонентів [4, с. 121].

А. Г. Назарян інтерпретує фразеологізм як нарізно оформлену одиницю мови, яка характеризується повною або частковою семантичною зміною компонентів [10, с. 42]. При цьому сам науковець визнає, що подібне визначення є занадто загальним.

Французький лінгвіст П. Гіро вважає, що фразеологізм — це вираз, що складається із декількох слів, які утворюють синтаксичну та лексичну єдність і яким властиві такі характерні ознаки: єдність форми і значення; відхилення від граматичної чи лексичної норми; особливе метафоричне значення [10, с. 9].

На думку Л. А. Юрчук, фразеологічна одиниця представляє усталене стійке словосполучення з постійним, відтворюваним за традицією складом компонентів, у якому втрачена їх лексична самостійність і яке виражає цілісне фразеологічне значення, створюване в основному внаслідок переосмислення вільного словосполучення, а також виступає членом речення [12, с. 4].

А. Рей розуміє фразеологізм як цілісний і немотивований лінгвістичний знак, що є «довільним» по відношенню до своїх компонентів і повністю непередбачуваним [10, с. 10]. Підтримуючи позицію Т. О. Алексахіної, вважаємо це твердження не зовсім коректним. Фразеологізми є мотивованими, вони представляють

знаки вторинної номінації, що полягає в певному переосмисленні дійсності з метою виконання певної номінативної функції. Я. А. Баран підкреслює, що фразеологізм як знак утворюється в результаті повної або часткової метафоризації, що також є свідченням вмотивованості фразеологізму [1, с. 83].

Наведені дефініції лише частково демонструють різноманіття думок лінгвістів щодо природи й сутності фразеологічної одиниці. При цьому аналіз літератури за темою розвідки показує, що більшість науковців наголошують, що фразеологізмам властиві наступні ознаки: нарізнооформленість (наявність у фразеологізмі двох і більше складників), відтворюваність, стійкість (структурна й семантична), цілісність. Факультативними ознаками фразеологічних одиниць вважають ідіоматичність, образність та експресивність.

Враховуючи вищенаведене, у нашій роботі фразеологізм розуміємо як усталене, стійке, образне словосполучення або речення із постійним складом компонентів, що відтворюється в мовленні як готова одиниця з цілісним метафоричним значенням, яке не складається із суми лексичних значень його складових компонентів.

Вище ми звертали увагу, що зооніми є часто вживаними у структурі фразеологізмів. За словами О. В. Семенової, це обумовлено тим, що в образах, створених за допомогою зоонімів розкриваються риси тварин, які людина переймає на себе. Для характеристики своєї поведінки, зовнішності або способу життя людина обирає тих тварин, звички і спосіб життя яких їй добре знайомі. Таким чином, аналіз фразеологізмів з компонентом-зоонімом дає змогу виявити особливості уявлення людини про себе й оточуючий світ [11, с. 113]. Крім того, цей тип фразеологізмів відображає національні уявлення про символізм тваринного світу, а тому часто однакові риси позначаються різними образами у різних народів.

Варто зазначити, що образи-зооніми деяких фразеологізмів є спільними для більшості мов світу й інтерпретація таких виразів не викликає складнощів, тому що ці фразеологізми «запозичені з християнської релігії, зокрема з Біблії та Євангелія. Вони мають інтернаціональний характер і є зрозумілими для більшості народів, що прийняли християнство» [13, с. 106]. Іншим джерелом інтернаціональних образів є епос, а саме: зображення тварин у міфології. Тут критерії приписування людських рис тваринам є незмінними: лисиця — символ хитрості, лев — мужності, осел — дурості, тощо. Вони не потребують спеціального пояснення і зрозумілі широкому колу носіїв європейських мов: старий лис = an old fox =

un vieux regard [13, с. 106]. Зауважимо, що в національних культурах інтернаціональний образ-зоонім може мати й інші значення, що свідчить про яскраво виражену національну специфіку.

У даній роботі пропонується аналіз структурних і семантичних особливостей французьких фразеологізмів із компонентом-зоонімом.

Аналіз корпусу прикладів показує, що з точки зору структури переважна кількість фразеологічних одиниць із зоонімним компонентом представлена у формі порівняльних (компаративних) зворотів, представлених мінімум 3 компонентами, один з яких сполучник *comme*. А. Г. Назарян розрізняє 3 типи подібних порівняльних фразеологічних зворотів:

1) порівняння, утворені прикметником і іменником, який може бути поширеним і мати залежні слова. Цей найбільш часто вживаний тип порівняння [9, с. 7]: *capricieux comme une chèvre* (букв. примхливий як коза) — дуже примхливий [9]; *rare comme un mouton à cinq pattes* (букв. рідкісний як баран з п'ятьма ногами) — дуже рідкісний [9];

2) порівняння, утворені дієсловом і іменником, який може бути поширеним і мати залежні слова [9, с. 7]: *écrire comme un chat* (букв. писати як кішка) — писати нерозбірливо [9], в українській мові говорять «писати як курка лапою»; *aller comme une corneille qui abat des noix* (букв. робити щось так, як ворона розбиває горіхи, тобто старанно, але незграбно) — робити щось незграбно [9];

3) порівняння, утворені адвербіалізованим прикметником у поєднанні з іменником. З семантичної точки зору ці вирази можна розцінювати як прислівники у найвищому ступені: *droit comme une flèche* — прямий (прямо) як стріла [9, с. 7–8].

Аналіз корпусу прикладів показує, що фразеологічні порівняння прикметник + *comme* + іменник майже в два рази перевищують кількість фразеологізмів, структура яких представлена схемою дієслово + *comme* + іменник. Третій тип порівнянь, де перший компонент представлений адвербіалізованим прикметником серед фразеологічних виразів з компонентом-зоонімом зафіксовано не було.

Структура словосполучення притаманна також фразеологізмам, що не виражають порівняльного значення. Зазвичай це дієслівні словосполучення:

Avoir la mémoire d'éléphant (букв. мати пам'ять слона) (тут і надалі букв. переклад наш — А. Б., Н. З.) — мати дивовижну пам'ять; бути злопам'ятним [7];

Acheter un chat en poche (букв. купити kota в кишені) — купити kota в мішку [7];

Chercher des poux à qn (букв. шукати бліх у когось) — чіплятися до когось по дрібницях, прискіпуватися [7].

Окрім порівняльних фразеологічних зворотів, які за структурою відповідають словосполученню, було зафіксовано фразеологізми, структура яких представляє комунікативну одиницю — речення, ці фразеологізми вживаються як окрема завершена думка:

La moindre mouche qui le piquera sera un taon (букв. найменша муха, яка його вкусить, буде г'едзем) — він робить із мухи слона [7];

Il faut céder le pas aux sots et aux taureaux перекладається як «впертому й дурному краще поступитись» [7]. В оригіналі використано зоонім «*taureau*», що означає бик;

On n'apprend pas à un vieux singe à faire des grimaces або *Ce n'est pas à un vieux singe qu'on apprend à faire des grimaces* (букв. стару мавпу не навчиш кривлянням / кривлятися) — не вчи вченого [7].

Також було знайдено приклади, де фразеологізм у формі речення містить порівняльний зворот зі сполучником *comme*:

Il fait noir comme dans la gueule du loup (букв. темно як у пащі вовка) — темно, хоч в око стрель [7];

Il est chargé d'argent comme un crapaud de plumes (букв. він забезпечений грошима як жаба пір'ям) перекладається еквівалентами «він голий як миша», «у нього вітер гуляє в кишнях» [9], що означає відсутність грошей у людини.

Отже, з точки зору структурної організації французькі фразеологізми з компонентом-зоонімом відповідають 4 структурам: словосполучення у формі порівняльного звороту, словосполучення без порівняння, повне речення, повне речення з порівняльним зворотом.

Аналіз корпусу прикладів у семантичному аспекті свідчить, що залежно від типу зооніма досліджувані фразеологізми можна розділити на такі групи:

- 1) фразеологізми з назвами власне тварин, де можливо виокремити дві підгрупи: зооніми на позначення диких звірів і свійських тварин;
- 2) фразеологізми з назвами птахів;
- 3) фразеологізми з назвами риб, земноводних і плазунів;
- 4) фразеологізми з назвами комах і павуків.

Варто зазначити, що існують також фразеологізми з зоонімним компонентом на позначення назв частин тіла тварин, але в даній роботі вони не розглядаються.

Відповідно до наших підрахунків найбільш численною групою з-поміж 200 проаналізованих фразеологізмів є вирази з зоонімами на позначення власне тварин, вони налічують 68,5% від загальної кількості корпусу прикладів, з них 28% виразів мають у своїй структурі назву дикого звіра, тоді як зооніми на позначення свійських тварин вжито у 40,5% проаналізованих одиниць. Імовірно, це обумовлено більш тісним «спілкуванням» людини й приручених нею тварин у процесі еволюції.

На користь цього свідчить той факт, що найчастіше у фразеологізмах вживається зоонім *chien* (собака), який був однією з перших приручених тварин. Цікаво, що значення виразів із зоонімом *chien*, досить різні і мають більше негативних відтінків, аніж позитивних. Розглянемо кілька з них:

1) собака уособлює неймовірно віддане створіння: *fidèle (devoüe) comme un chien* — вірний (відданий) як собака;

2) характеризує нещасливе життя: *vivre / mourir comme un chien* — жити / померти як собака [9]; *recevoir qn comme un chien dans un jeu de quilles* — зустріти когось неприязно. Буквальний переклад «прийняти когось як собаку під час гри в кеглі» А. Г. Назарян пояснює тим, що собака, вриваючись у гру, збиває кеглі, чим викликає невдоволення гравців [9];

3) характеризує сварливу людину: *hargneux comme un dogue* (букв. неприв'ітний, сварливий як дог), або складний характер, що заважає жити разом з цією людиною: *avoir un caractère de chien* (букв. мати собачий характер), *deux chiens à un os ne s'accordent* (букв. дві собаки з однією кісткою не дійдуть згоди) два ведмеді в одній барлозі не вживуться [7].

Окрім зооніма *chien*, з-поміж назв свійських тварин досить часто використовуються зооніми *âne* (віслук), *chat* (кіт), *cochon* (свиня), *vache* (корова), а серед диких звірів найбільш продуктивним є зоонім *loup* (вовк).

Аналіз семантичних значень фразеологізмів із компонентом-зоонімом, показав, що вони виражають різні види емоцій, характеристики людської поведінки та якості характеру. Найбільше зоонімів використовується, щоб описати такі людські якості, як: працьовитість, лякливність, моторність (вправність), дурість, непривабливість (потворність), балакучість.

Працьовитих людей зазвичай ототожнюють із бджолами — *laborieux* (або *diligent*) *comme une abeille*, мурахами — *laborieux* (або *diligent*) *comme une fourmi*, волами — *travailler* (розм. *piocher*) *comme un boeuf* [7, 9].

Страх і лякливість пов'язують з образами страуса — *faire comme l'autriche* (букв. робити як страус, тобто ховати голову), зайця — *peureux comme un lièvre* (букв. лякливий як заєць), курки — *donner la chair de poule à qn* [7, 9] (букв. дати/зробити комусь курячу шкіру, тобто сильно налякати когось). В українській мові еквівалентом може бути вираз «мурашки по шкірі»).

Частіше за все швидкість (моторність) асоціюється із кішкою — *agile* (букв. швидкий) *comme un chat*, оленем — *agile comme un cerf*, білкою — *agile comme un écureuil*, тигром — *agile comme un tigre*, зайцем — *vif comme un lièvre* та пташкою — *vif comme un oiseau* [9].

Дурну, неосвічену людину описують, використовуючи зооніми віслюк — *les ânes parlent latin* (дурні полюбляють говорити з пихою) [7], гуска — *bête comme une oie* (дурний як гуска), індик — *bête comme un dindon* (або *une dinde*), жаба — *bête comme une grenouille*, карп — *ignorant comme une carpe* (неосвічений як карп) [9].

Своєрідними є асоціації на позначення непривабливості. Французи у деяких випадках використовують зоонім воша — *laid comme un pou* [9] (букв. потворний (огидний) як воша). Також негарними вважаються мавпа — *laid comme un singe*, жаба — *laid comme un crapaud* та гусінь — *laid comme une chenille* [9].

Балакучих людей порівнюють лише з представниками роду птахів, наприклад, *parler* (або *réciter, répéter*) *comme un perroquet* (букв. говорити (розповідати, повторювати) як папуга), *bavard comme une pie* (букв. балакучий як сорока), *bavard comme un merle* (букв. балакучий як дрізд) [7, 9].

Цікавими представляються також фразеологізми на позначення нечесних людей або тих, хто може легко викрутитись із будь-якої ситуації. У подібних виразах використовується образ плазунів (вужі, змії) або риби: *souple comme un serpent* (гнучкий як змія), *souple comme une couleuvre* (гнучкий як вуж), *souple comme une anguille* (букв. гнучкий як вугор), *se retourner comme une carpe sur le gril* (букв. повертатись як карп на грилі). Зауважимо, що вирази з зоонімами-назвами риби при перекладі на українську змінюють образ риби на образ вужа.

Подібну характеристику приписують кішкам: *Retomber comme un chat sur ses pattes* (букв. падати як кішка на лапи), що означає вправно виплутатись із неприємної ситуації, вийти сухим із води [9].

Незвичайними з точки зору української культури виглядають наступні асоціації. Людину, яка чимось відрізняється від інших,

французи називають білим дроздом *rare comme un merle blanc* [9] (букв. рідкісний як білий дрізд), українці називають її білою вороною.

Несерйозну, легковажну, неуважну людину асоціюють із хрущем *étourdi comme un hanneton* (букв. легковажний як хрущ) через те, що він, літаючи, часто б'ється об різні перепони та падає [9, с. 89].

Вираз *fier comme un pou* [7] (букв. гордий як воша), що описує пихату людину, у французькій мові співвідноситься з зоонімом воша, тоді як український еквівалент — пихатий як індик.

Український вираз «виглядати як опудало» у французькій мові асоціюється з образом собаки — *ressembler à un chien coiffé* [7] (букв. бути схожим на зачесану собаку).

Як бачимо, фразеологізми із компонентом-зоонімом є відображенням менталітету певного народу, про що свідчать відмінності використаних образів-зоонімів.

Враховуючи вищенаведене, можна зробити наступні **висновки**. З точки зору структури фразеологізми з зоонімним компонентом представляють словосполучення, найчастіше компаративні, або повні речення. Французька мова володіє своєрідною, розвиненою і різноманітною системою образів-зоонімів, представлених назвами на позначення свійських тварин, диких звірів, птахів, риб, плазунів і комах. Найбільш продуктивними виявились зооніми на позначення свійських тварин. Найчастіше фразеологізми з зоонімним компонентом виражають риси характеру людини, зокрема працьовитість, лякливість, вправність, дурість, непривабливість (потворність) і балакучість. **Перспективи** подальших досліджень вбачаємо у порівняльно-зіставному аналізі фразеологізмів із зоонімами у французькій і англійській мовах, з метою виявлення спільних і відмінних образів-тварин у складі фразеологічних одиниць.

Список використаної літератури

1. Алексахіна Т. О. Визначення фразеологізму та його властивостей. *Нова філологія*. 2014. № 65. С. 80–87. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Novfil_2014_65_19
2. Алефиренко Н. Ф., Семененко Н. Н. Фразеология и паремиология: Учебное пособие для бакалаврского уровня филологического образования. Москва: Флинта: Наука, 2009. 344 с.
3. Амосова Н. Н. Основы английской фразеологии. Ленинград: Издательство Ленинградского университета, 1963. 208 с.

4. Виноградов В. В. Лексикология и лексикография. Избранные труды. Москва: Издательство «Наука», 1977. 318 с.
5. Кравцова І. І. Фразеологізми в сучасній англійській мові: визначення, підходи, класифікації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія.* 2016. Вип. 20 (2). С. 29–32. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_filol_2016_20\(2\)_10](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_filol_2016_20(2)_10)
6. Куличенко Ю. Н., Королевская Е. М. Сопоставительный анализ фразеологических единиц с компонентом-зоонимом. *Научный диалог.* 2017. № 4. С. 44–56. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sopostavitelnyu-analiz-frazeologicheskikh-edinit-s-komponentom-zoonimom>
7. Кумлева Т. М. Самая современная фразеология французского языка: справочник. URL: <https://www.twirpx.com/file/1059004/>
8. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка: Учебник для институтов и факультетов иностранных языков. 2-е изд., перераб. Москва: Высшая школа, Дубна: Изд. Центр «Феникс», 1996. 381 с. URL: <http://docplayer.ru/47560669-A-v-kunin-kurs-frazeologii-sovremennogo-angliyskogo-yazyka-izdanie-vtoroe-pererabotannoe.html>
9. Назарян А. Г. Образные сравнения французского языка. Москва: Наука, 1965. 200 с.
10. Назарян А. Г. Фразеология современного французского языка. 2-е изд. перераб. и доп. Москва: Высшая школа, 1987. 288 с.
11. Семенова О. В. Семантико-прагматичні особливості зоофразеологізмів. *Закарпатські філологічні студії.* 2018. Вип. 7. Т. 1. С. 112–115. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/25152>
12. Словник фразеологізмів української мови / уклад. В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Дятчук та ін.; відпов. ред. В. О. Винник. Київ: Наукова думка, 2003. 1098 с.
13. Юзвьяк О. О. Національно-культурна специфіка зоонімів на прикладах фразеологічних одиниць української, англійської та французької мов. *Молодий вчений.* 2015. № 6 (2). С. 105–108. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2015_6\(2\)_28](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2015_6(2)_28)